

פאבל מצ'ייקו

עַרְבֵי רֵב

פנים וחוץ בוויכוח הפרנקיסטי

תרגמה מאנגלית

ברוריה בן-ברוך

מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי
ירושלים

Originally published in English under the title: *The Mixed Multitude: Jacob Frank and the Frankist Movement, 1755–1816*, by Paweł Maciejko
© University of Pennsylvania Press, 2011

All Rights Reserved. Published by the arrangement with the University of Pennsylvania Press, Philadelphia, Pennsylvania. None of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the University of Pennsylvania Press

המערכת המדעית

פרופ' עמנואל אטקס (יו"ר), פרופ' מוטי גולני, פרופ' אלימלך הורוביץ, פרופ' יפעת וייס, פרופ' מוטי זלקין, מר יחזקאל חובב, מר צבי יקותיאל, פרופ' יעקב שביט
מרכז המערכת: מעין אבינרי-רבהון

עריכה לשונית: רונאלה מרדלר
הפקה והבאה לדפוס: יחזקאל חובב

ספר זה יוצא לאור בסיוע

משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות והאמנויות

קרן ע"ש לוציוס נ' ליטאואר

המרכז לחקר יהודי פולין, האוניברסיטה העברית בירושלים

קרן ע"ש סולומון יופה, האוניברסיטה העברית בירושלים

הרשות למחקר ולפיתוח, האוניברסיטה העברית בירושלים

מסת"ב 978-965-227-334-5 ISBN

מספר קטלוגי 185-662 Catalogue No.

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, תשע"ו

© Copyright by The Zalman Shazar Center for Jewish History, Jerusalem

Printed in Israel, 05/2016

אין להעתיק או להפיץ את המהדורה העברית של ספר זה או קטעים ממנה, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור. סדר: מרכז זלמן שזר; הדפסה: דפוס קורדובה, חולון

תוכן העניינים

9	הקדמה
12	הערה ביבליוגרפית
13	מבוא
	השבתאות במאה השמונה עשרה 19; תחילת דרכו של פרנק 25
35	פרק ראשון: בצל החרם פרשת לאנצקרון 35; החקירות 42; חרם 48
55	פרק שני: סכנות המינות: לידתה של דת חדשה ראשיתה של האנטי־שבתאות במאה השמונה עשרה: הרב יעקב ששפורטש 55; הקשרים בין ועד ארבע הארצות והרב יעקב עמדין 61; מכתבו של עמדין לוועד ארבע הארצות 65
77	פרק שלישי: איך משתלב הפרנקיזם בתמונה? הקונטרה־תלמודיסטים 77; הוויכוח בקמיניץ 84; הקאבליסטען 90; בעקבות ויכוח קמיניץ 101
108	פרק רביעי: הפוליטיקה של עלילת הדם עלילות הדם 108; רצח פולחני ומשפטי כישוף בפולין 111; האשמותיו של יאן סרפינוביץ' 117; משפטי רצח פולחני בז'יטומיר ובימפול 120; מערכת התעמולה של 1758 122; ויכוח לבוב 125; התשובות לעלילת הדם 131
146	פרק חמישי: כיצד יצרו הרבנים והכמרים את התנועה הפרנקיסטית התנצרות הפרנקיסטים 146; עמדת הרבנות 151; סכנות הפרנקיזם 159; הרקע לפולחן היהודי־נוצרי: הגורם הפרוטסטנטי 165; הרקע לפולחן היהודי־נוצרי: הגורם הקתולי 170
177	פרק שישי: רוחות העבר, מבשרי העתיד פרנק בוורשה 177; פרנק ומרים הבתולה 188

202	נפילת אדום	פרק שביעי:
	הקונפדרציה של באר 202; הפרנקיזם במורביה 214	
224	ראוותנותם של שרלטנים	פרק שמיני:
	וולף אייבשיץ ויעקב פרנק: הקבלות מוקדמות 224; עלייתו של וולף אייבשיץ 228; הברון פון אייבשיץ והרוזן פון פרנק 233; חידת השרלטן 242; פרנק וקזנובה 249; הפרנקיזם ואגודות הסתרים 253	
261	נשף מסכות המשתנה ללא הרף	פרק תשיעי:
	בית האלוהים באופנבך 261; פרנקיזם למשכילים: פראג 279; פרנקיזם לבורגנים: ורשה 290; הסוף 296	
301	כתבי יד ומקורות ארכיוניים 301; מקורות ראשוניים בדפוס 305; ספרות מחקר 316; רשימת קיצורים 341	ביבליוגרפיה
342		מפתח

הקדמה

'ערב רב: פנים וחזן בוויכוח הפרנקיסטי' מתחקה אחר סיפורה של התנועה הפרנקיסטית, תנועה יהודית אפיקורסית שצמחה בפולין והתפשטה לאימפריה ההבסבורגית ולשטחי גרמניה במחצית השנייה של המאה השמונה עשרה. אם תנועות דומות שקדמו לה זכו להשפעה מועטה בלבד על החברה הסובבת, הרי התנועה הפרנקיסטית הפכה סלע מחלוקת ועוררה הדים גם בקרב גורמים דתיים ופוליטיים בקהילות לא יהודיות בנות זמנה: יוחף השני, קטרינה הגדולה, גתה, קזנובה ואחרים. תורתו של יעקב פרנק, מנהיג התנועה, הציבו אתגר בפני דתות אחרות: היהדות הנורמטיבית, האסלאם וזרמים שונים בנצרות. לפיכך, מחקר על אודות התנועה הפרנקיסטית משמש קרקע פורה לדיון על המחלוקות הפנימיות ביהדות המודרנית וגם מאפשר מבט על-אזורי על יחסי יהודים-לא יהודים במאות השמונה עשרה והתשע עשרה.

הספר 'ערב רב' מבוסס על קורפוס רחב של מקורות בעברית, בארמית, בפולנית, ברוסית, בגרמנית, בצרפתית, בלטינית ובאיטלקית, המצויים בספריות ובארכיונים באוסטריה, בצ'כיה, בגרמניה, בישראל, בפולין, בארצות הברית, בבריטניה ובוותיקן. זו המונוגרפיה הראשונה הכוללת את כל המקורות הקיימים: מקורות פנימיים אשר חיברו פרנק ומאמיניו, מקורות יהודיים פולמוסיים אנטי פרנקיסטיים, ומקורות אשר כתבו גורמים לא יהודיים שהיו עדים להתרחשויות. עבור רוב היהודים פרנק היה 'משיח שקר' ידוע לשמצה. עבור נוצרים נאורים ומיסיונרים מילגריסטים היה פרנק יהודי נוצרי ואדם חופשי בדעותיו, המתאפיין בקשרים מסתוריים ובשימוש במגיה ובמאגרי עושר סודיים. בעיני מאמיניו הוא הפך למבשר השחרור מן הדיכוי על ידי מגדר, מעמד, משטר ודת.

ההרפתקה שלי עם הפרנקים החלה באוקספורד; פרופ' רג'ו אוונס, מהפקולטה להיסטוריה מודרנית ומקולג' אוריאל, שם, העניק לי בנדיבות רבה את עזרתו ואת עצתו. במהלך כהונתי הקצרה כעמית וייטינג באוניברסיטת שיקגו למדתי רבות משיחותיי עם פול מנדס-פלור. רוב הספר נכתב בירושלים; חבריי ועמיתיי, ישראל ברטל, ישראל יובל, מעוז כהנא, יונתן מאיר, מיכאל סילבר ואלחנן ריינר העירו הערות רבות וחשובות. אני מבקש להביע את תודתי גם לגרשון הונדרט, הריס לינוביץ, אדם קוימירצ'ק ועדה רפפורט-אלברט; עצותיהם לגבי נקודות מסוימות או פרקים מסוימים

הקדמה

מתוך 'ערב רב' הועילו רבות לליטוש טיעוניי. תודה מיוחדת לדיוויד רודרמן על עזרתו ותמיכתו החשובות בפרסום הספר.

מוסדות וגופים רבים תמכו בי תמיכה חשובה מאין כמוה. המחקר הראשוני, שערכתי בבריטניה, נעשה בחסות קולג' הרטפורד באוקספורד. אני אסיר תודה למכון סימון דובנוב בלייפציג, שאירח אותי בביקורי בגרמניה. אוניברסיטת הבית שלי, האוניברסיטה העברית בירושלים, סייעה במימון נסיעותיי לפולין, לרפובליקה הצ'כית ולוויקן. תודה מיוחדת לסכוליון, המרכז למחקר רב תחומי בלימודי היהדות באוניברסיטה העברית, ולמכון מנדל, שבזכות נדיבותם יכולתי לכתוב ספר זה בסביבה אינטלקטואלית תוססת ומרוממת.

אני מבקש להודות גם לעובדי הספריות והארכיונים הרבים שנעזרתי בשירותיהם – במיוחד לצוותי הספרייה הבודליאנית וספריית מכון טיילור באוקספורד, וכן לעובדי בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים לארכיונים הסודיים של הוותיקן, ובפרט לתומס מקובסקי מהספרייה הלאומית בוורשה ולהנס-גאורג רופל מארכיון המדינה באופנך.

אני מבקש להודות מקרב לב לכל אלה שסייעו ותרמו להכנת המהדורה העברית של ספר זה: מעין אבינרי-רבהון ויחזקאל חובב ממרכז זלמן שזר אשר ניוטו את הפרויקט מתחילתו ועד סופו, וברוריה בן ברוך שלקחה על עצמה את מלאכת התרגום המפרכת. כמו כן, ברצוני להודות לחברי יונתן מאיר, הדר פלדמן, שי גרברג ונועם לפלר, שקראו טיוטות של התרגום במהלך העבודה עליו והציעו שינויים ותיקונים אשר תרמו לשיפור התוצר הסופי. ולבסוף, תודה לבניה דרייפוס שערך את המפתח והציע כמה תיקונים של הרגע האחרון. יבואו כולם על הברכה.

